

DE GESCHIEDENIS VAN HET VLAAMSE SOCIAAL WERK IN WOORD EN BEELD

Wim VERZELEN'
en Jan STEYAERT²

In juni 2009 werden velen, en niet enkel in de sociale sector, verrast door uitspraken van Danny Lescauwat van het Steunpunt Algemeen Welzijnswerk: *Geef beter geen geld meer aan bedelaars (Het Nieuwsblad, 16/06/09): "Geef geen geld of eten aan bedelaars, want dan geef je steun aan de onmogelijke droom dat mensen op straat kunnen leven. Als je wilt geven, geef dan aan organisaties die aan structurele oplossingen werken."*

Reacties bleven niet uit! "Dit getuigt van een wel zeer enge visie op de spontane solidariteit met de zwaksten in onze samenleving, terwijl de verschillende beleidssectoren (asiel en migratie, werkgelegenheid, sociale zekerheid, maatschappelijke integratie...) er zélf nog steeds niet in slagen een structureel antwoord te bieden. Iedereen is het erover eens dat de uitkeringen onleefbaar laag zijn, dat huisvesting onbetaalbaar wordt voor vele groepen mensen, dat de dagelijkse kosten blijven stijgen... Giften aan opvangstructuren of aan het straathoekwerk, bieden hier vanzelfsprekend geen afdoend antwoord." Zo reageerde het Brusselse Algemeen welzijnswerk.³

Of heel recent nog "Edelmoedigheid is onvoldoende voor armoedebestrijding, maar zich laten raken is een begin om in actie te komen." (Theo Rombouts en Frank Cuyt, Vlaams Welzijnsverbond vzw, januari 2010).⁴

Niet nieuws onder de zon...

De uitspraken van Lescauwat leidden tot verhitte discussies in de wandelgangen, bij het koffieapparaat en

op het net... Wel verhitte discussie, maar niet onmiddellijk nieuw! In de geschiedenis van het sociaal werk zijn eeuwen geleden al vergelijkbare debatten gevoerd over hoe om te

1. Wim Verzelen is ex-lector van de Karel de Grote-Hogeschool, departement SAW te Antwerpen, bereikbaar op wim.verzelen@telenet.be
2. Jan Steyaert is lector bij Fontys hogeschool Sociale Studies (Eindhoven) en verbonden aan de University of Southampton en Universiteit van Antwerpen (opleiding Master sociaal werk). Hij is te bereiken op jan@steyaert.org
3. Terug te vinden op: <http://www.archipel.be/LinkClick.aspx?fileticket=S9507356414D5641566D733D&tabid=696&stats=false>
4. Terug te vinden als recent standpunt van het Vlaams Welzijnsverbond op: <http://www.vlaamswelzijnsverbond.be/?action=onderdeel&onderdeel=75&titel=Standpunten>

gaan met bedelaars en of hulp hen niet juist afhankelijker maakt. De Brugse humanist Juan Luis Vives hield in 1525 al een pleidooi voor een centrale stedelijke armenzorg en een verbod op bedelen, waarop de Leuvense hoogleraar Christian Cellarius dan weer in 1530 een tegenzet formuleerde met zijn 'Oratio pro pauperibus' ("Rede vóór de armen, opdat zij mogen bedelen").

Helaas verankeren we hedendaagse discussies en debatten in en over de sociale sector nauwelijks in onze geschiedenis. De historische achtergrond van de sociale sector geniet weinig waardering, en er zijn vooral ook weinig instrumenten om de geschiedenis van ons eigen Vlaamse sociaal werk te leren kennen. Kennis ervan zou discussies zoals die over bedelen niet overbodig maken (gelukkig maar, want elke generatie moet immers zijn eigen standpunten innemen), maar wel kunnen verrijken met reeds eerder aangevoerde argumenten en inzichten. Het is in die context dat we gestart zijn met het aanleggen van een spoor om die geschiedenis toegankelijk te maken.

De geschiedenis van het welzijnswerk

Op 13 september 2009 werd in het kader van de Open Monumentendag over Zorg de Vlaamse "Canon Sociaal Werk" gelanceerd: een website over de geschiedenis van het sociaal werk in Vlaanderen: www.canonsociaalwerk.be. Een 'canon' als niet alledaagse verpakking voor een niet alledaags onderwerp!

Want ook al heeft bovenstaande inleiding je misschien op andere gedachten gebracht, spontaan zou je

geneigd zijn je af te vragen wie er nu, in de hectische omgeving van zijn (sociaal) beroep of studie, begaan is met het verleden van het sociaal werk? Het gaat toch om de aanpak van problemen van mensen nu, in de samenleving van nu, door werkers van nu!

En een 'canon', waar slaat dat op? Niets minder dan op de hoogtepunten in een lange geschiedenis van de middeleeuwse caritas tot hoogwaardig professionaliteit nu. En daarvoor ontlenen we het begrip 'canon' aan de literatuur en aan de kunst... of aan de kerk, verwijzend naar wat 'gecanoniseerd' is of kan worden, d.w.z. van centrale, blijvende en bepalende waarde is.

Met deze geschiedenis van het sociaal werk proberen we bij te dragen aan de noodzakelijke identiteitsontwikkeling van sociaal werkers. Werkers die wel vaker de neiging hebben om al te bescheiden te zijn met betrekking tot het belang van hun werk. Vaktrots is nodig en de traditie kunnen zien waartoe je behoort, wat en hoe je voorgangers het deden, is daarbij essentieel. Dit beroep is bovendien fundamenteel internationaal gekleurd van bij zijn formele groei eind negentiende eeuw. Vandaar ook dat deze canon niet als een geïsoleerd verhaal is uitgetekend, maar ook een internationaal luik kreeg.

Een in oorsprong Nederlands initiatief

De aanloop voor de canon sociaal werk ligt in Nederland. Inspelend op de behoefte daar om geschiedenis wat centraler te stellen en ook sneller toegankelijk te maken, ontstond vanaf 2006 de canon over de algemene

geschiedenis van Nederland:
www.entoen.nu.

Daardoor geïnspireerd ging Jos van der Lans, cultuurpsycholoog en jarenlang kritisch journalist van de Nederlandse sociale sector, aan de slag om een eerste versie te maken van een canon voor het Nederlandse sociaal werk. Met daarin aandacht voor bijvoorbeeld Hans Achterhuis en zijn, ook bij ons bekende, 'Markt van welzijn en geluk' of de in Vlaanderen iets minder bekende Carel Muller en de Dennendal-affaire (vergelijkbaar met 'onze' Vrij-en-Vrolijk zaak en allebei met hoogtepunt in 1974).

In december 2006 verscheen de startversie 1.1 van de canon sociaal werk, zowel digitaal als in het Tijdschrift voor de Sociale Sector. Deze eerste (Nederlandse) canon bestond uit tien 'vensters' waarmee een inkijkje geboden werd in het sociaal werk sinds het midden van de negentiende eeuw. Op die canon zijn veel reacties binnen gekomen, vooral van mensen en instanties die het initiatief prezen. De bekommernis om een haperend historisch bewustzijn bleek breed gedragen te worden. De behoefte om sociaal werkers meer inzicht te geven in de geschiedenis van hun vak werd door velen gedeeld. Een aantal organisaties werd bereid gevonden om als 'maatschappelijke aandeelhouders' een verdere uitbouw van de Canon financieel te ondersteunen. Zo ontstonden de versies 1.2 en 1.3, waarin het aantal vensters groeide tot 35.

Een eerste Vlaamse versie

De basisformule was hiermee uitgetekend: de website werd geconstrueerd op grond van een historisch persona-ge of een fenomeen dat een zicht

opende op een stuk centrale geschiedenis. Dat werden in ons jargon 'de vensters' die we openzetten voor de geschiedenis. In het initiatief van Van der Lans zag Jan Steyaert van de Fontys Hogeschool Eindhoven meteen een dubbele uitdaging: mee de Nederlandse aanzet verbreden én – als Vlaming werkend in Nederland – een soortgelijke aanpak ontwikkelen voor Vlaanderen. Samen met Wim Verzelen van de Karel de Grote-Hogeschool, Antwerpen werd gebouwd aan een rudimentaire Vlaamse versie van onze eigen geschiedenis van het sociaal werk. Met aandacht voor bijvoorbeeld de Heilige Dimpna en de gezinsverpleging te Geel, maar ook voor Lodewijk de Raet en de Volkshogeschooluitbreiding of voor de omvorming van COO's naar OCMW's in 1976. Maar die canon was nog zeer onaf en vroeg om verbreding en verdieping.

Zowel voor de Nederlandse als Vlaamse canons groeide dus de behoefte aan een kwalitatief hoogwaardiger instrument. Vooral het idee om zowel studenten die zich voorbereiden op het beroep van sociaal werker als beroepskrachten te ondersteunen om zicht te krijgen op hun 'roots', werd de stimulans om in september 2008 een aanvraag in te dienen bij de Nederlandse overheid en bij het Vlaamse departement voor Welzijn, Volksgezondheid en Gezin om middelen ter beschikking te stellen waardoor de redactie aan de canon (tot dan vrijwilligerswerk) een kwaliteitsimpuls zou kunnen geven.

Het project was ambitieus, een Nederlandse geschiedenis met 50 vensters, een Vlaamse geschiedenis met 50 vensters en tussenin een internationale canon die zou aangeven

hoe beide professionele groeilijnen beïnvloed en gestuurd zijn door dezelfde internationale ontwikkelingen en figuren.

Historische achtergrond van het sociaal werk

Het belang van een historische achtergrond voor het sociaal werk is voor ons gaandeweg helderder geworden. Zo'n historische schets helpt om de oorsprong te zien van een aantal ontwikkelingen die tot nu in het welzijns-werk en in het sociaal-cultureel werk doorspelen. En dan gaat het niet enkel om zo'n bepalend fenomeen als de verzuiling die de uitbouw van dit soort werk nadrukkelijk heeft getekend, er mogelijkheden voor bood en ontwikkelingen op specifieke wijze verankerde, maar het gaat ook om instellingen met meer dan een eeuw achtergrond als het Davidsfonds (1875) of het Willemsfonds (1851) dat eraan voorafging.

Het gaat om de Vlaamse verzelfstandiging van het welzijnswerk vanaf de jaren tachtig, met eigen structuren en beleidsmatige sturing; om de ontwikkeling via de uitsplitsing in werksoorten, in regelgevingen en in opleidingen; om professionaliseringslijnen: langzaam weg van liefdadigheid, langzaam weg van ideologische sturing, langzaam weg van toevallige carrières... Al deze en andere lijnen die door het sociaal werk in Vlaanderen lopen, bepalen continu nog de betekenis en uitbouw van dit gebied.

Een noodzakelijke, maar discutabele selectie

De Vlaamse canon van het sociaal werk tekent de hoogpunten uit.

Voor de selectie ervan is een appèl gedaan op een zgn. 'Raad van Inspiratie' die de redacteurs bijstond. Zo'n heterogeen veld historisch samenvatten was geen sinecure en opende allerlei discussies. Hoe afgewogen de uiteindelijke keuze ook is geweest, toch blijft ze – uiteraard – vatbaar voor kritiek én aanvullingen! Bij de selectie is uitgegaan van een brede opvatting over het sociaal werk, precies ook om doorheen de geschiedenis de identiteitsontwikkeling ervan te kunnen laten zien.

Vandaar items als de 19de eeuwse katholieke liefdadigheidsorganisatie Vincentius a Paolo (ontleend uit Frankrijk), die tot op vandaag nog functioneert en bijvoorbeeld mee aansluit bij OCMW-acties. Of nog: een Brusselse en Belgische figuur als Ducpétiaux, die zo ontzettend veel betekend heeft voor de ontwikkeling van het gevangeniswezen, oog had voor de problematiek van arbeiders en katholieke antwoorden hielp formuleren op de sociale kwestie vanuit de Congressen van Mechelen (van halverwege tot eind 19de eeuw). Of het Mattheuseffect... Van welke Vlaamse wetenschapper was dat ook alweer en waar staat het voor? Dit soort voorbeelden geeft aan hoe breed de sector ontwikkeld is, en vanuit welke achtergrond hij groeide.

Elk 'venster' apart geeft dan gebald en aangepast aan de digitale opzet, een kernachtige beschrijving van het item. En uit bovenstaande blijkt hoe er telkens ook gezocht is naar verbandingen met het heden. Daarin zijn ook verwijzingen opgenomen naar publicaties of websites die meteen kunnen helpen om het verhaal verder te plaatsen, uit te diepen of gedetailleerder toe te lichten. Ook verbanden met

andere vensters zijn hierin opgenomen, net als de verbinding met de twee andere canons. Onze eigen geschiedenis is mee bepaald door de Nederlandse ontwikkeling www.canonsociaalwerk.nl en zeker ook de internationale www.canonsociaalwerk.eu/int. Daarom is er ook informatie opgenomen over internationale figuren als Jane Addams, Mary Richmond of Carl Rogers.

Een studiepakket

De canon sociaal werk is tegelijk een zelfstudiepakket: via verwijzingen en aanvullend materiaal kan iedereen verder puzzelen met fragmenten van de geschiedenis. Iedereen, maar zeker ook studenten die zodoende hun kennismaking met het werk een echte verdiepingdimensie kunnen geven. We hebben ook specifieke studieopdrachten benoemd om juist te helpen bij het verder uitspitten van een en ander.

De canon sociaal werk is geen taaie brok geschiedenis, hij is ook speels: een quiz leidt je doorheen je kennis... of confronteert je met ontbrekende kennis en motiveert zo om de canonvensters te openen en gedetailleerder te lezen! De canon sociaal werk is een instrument om naar terug te grijpen. Het helpt zeker bij de reflectie op je eigen werk, op de ontwikkeling van instellingen en opvattingen.

De geschiedenis van het sociaal werk laat ook een aantal eigen tendensen zien: mechanismen, processen en spanningsvelden die haar doorsnijden. Om dat zichtbaar te maken zijn, naast de vensters die enkel gericht zijn op één precies aspect, een aantal essays uitgeschreven. In die essays hebben auteurs uit Nederland en

Vlaanderen die tendensen onderzocht en veelal als continue dilemma's menen te moeten uittekenen.

- Maria de Bie en Rudi Roose, *De zorg om de jeugd en het eeuwige opvoedingstekort*
- Kristel Driessens en Dirk Geldof, *Individu en/of structuur? Of wat wil het sociaal werk aanpakken?*
- Jos van der Lans, *Worstelen met de staat*
- Jos van der Lans, *Tussen zelfbeschikking en bemoeizorg*
- Bas Levering, *Nature en nurture: basisdilemma met beperkte praktische betekenis*
- Jan Steyaert, *Formele en informele zorg, kemphanen of danspartners?*
- Wim Verzelen, *Disciplineren en emancipatie: het DNA-profiel van het sociaal werk*
- Maarten van der Linde, *Christelijk geloof en sociaal werk*

De teksten van deze essays zijn integraal op de website beschikbaar.

Interactief perspectief: de lezer als coproducent

De selectie van de canon sociaal werk zal in de ogen van sommige bezoekers voor een deel arbitrair lijken. En ook al vinden we dat zelf een té zware klacht, toch zijn de redacteurs bewust van de nood aan **aanvullingen**. Van bij het opzet is gekozen om meteen met de redactie van de vijftig items de deur open te zetten voor aanvullingen. Wat we op het oog hebben is dat deskundigen uit een bepaald gebied, of mensen die een bepalend figuur naar voren wil schuiven instappen in de canonformat. Om

daarbij te helpen hebben we geprobeerd zo exact mogelijk aan te geven wat we van zo'n externe bijdragen verwachten. (zie daarvoor op de navigatiebalk onder Aanvullingen.)

Wellicht nog belangrijker voor de verdere uitbouw van deze geschiedenis van het sociaal werk dan de vraag om bijkomende vensters, is onze keuze voor een uitbreiding via **deelcanons**. Een deelcanon richt zich voornamelijk op een bepaalde werksoort of zoomt in op sociaal werk voor een bepaald doelgroepsegment. We zoeken dus naar extra redacteurs die willen bijspringen! Over de geschiedenis van de gehandicaptensector, het vormingswerk voor volwassenen, de armoedebestrijding bijvoorbeeld, is in Vlaanderen een heleboel te zeggen.

De basiscanon is nu uitgetekend. We konden dat doen met een eenmalige ondersteuning door de overheid. Maar er blijft nog bijzonder veel werk te doen. In vergelijking met het Nederlandse geschiedenis materiaal voor onze sector, is er in Vlaanderen nog zeer weinig ontsloten. Zeker zijn er beduidend minder bronnen bereikbaar via internet. In de basisversie hebben we een bescheiden poging gedaan om per venster essentieel materiaal beschikbaar te stellen. Maar

eigenlijk is dat peanuts. Meer publicaties, teksten, foto's, ... beschikbaar maken lijkt ook nodig om te bewaren. **Archivering dus!** Ook daarvoor kan de canon een anker zijn.

Er zijn trouwens niet alleen schriftelijke bronnen die toegankelijk moeten gemaakt worden, er is dikwijls ook beeldmateriaal of audio-opnames. Soms is dat materiaal in privébezit en zal er naar gezocht moeten worden. Soms zit het al in databanken, maar dient de toegang sterk te worden versoepeld.

De canonproductie steunt nu op een gezamenlijke redactie in Nederland en Vlaanderen waar ook Maarten van der Linde deel van uitmaakt. Van der Linde is auteur van het Basisboek Geschiedenis van het sociaal werk in Nederland (SWP, 2007). Ondertussen is er trouwens al een tweede Nederlands **historisch overzichtswerk** beschikbaar: Jan Bijlsma en Hay Janssen, *Sociaal Werk in Nederland. Vijfhonderd jaar verheffen en verbinden* (Coutinho, 2008). Voorlopig missen we in Vlaanderen zo'n overzichtswerk dat parallel met de canon zou kunnen functioneren. Voorlopig, want Wim Verzelen werkt ondertussen aan zo'n publicatie.

Met de website www.canonsociaalwerk.be is een eerste basisgebouw opgetrokken. We horen graag van lezers, ondertussen 'surfers' geworden, die willen helpen om mee te bouwen of die zelf bijgebouwen willen optrekken.